

FİLDİŞİ SAHİLİ YATIRIM ORTAMI RAPORU

Açıklama

Burada yer alan tüm bilgiler iyi niyet çerçevesinde genel nitelikli ve bağlayıcı olmayan yorumlar olarak değerlendirilmelidir. Raporda yer alan bazı bilgilerin güncellenmiş olması da mümkündür. Rapor Fildişi Sahili'nde yatırım yapmayı hedefleyen şirketleri olduğu kadar ihracat – ithalat yapmak isteyen şirketlere de genel nitelikte bilgiler sunmaktadır ve daha detaylı araştırmalar için giriş niteliğindedir. Türk firmalarının yatırım planlanan sektörler göre daha detaylı araştırmalar yapması ve Müşavirliğimizle irtibat halinde olunması tavsiye edilmektedir. **Ülkenin yatırım teşvik ajansı CEPICI'nin paylaştığı bilgilere göre Fildişi Sahili'ne 2023 yılında en çok yatırım yapan ikinci ülke Türkiye olmuştur.** Türk firmalarının Fildişi Sahili'nde önemli yatırımları bulunmakta olup ileriki yıllarda toplam yatırım miktarının çok daha fazla olacağı beklenmektedir.

Giriş

Fildişi Sahili, sağlam makroekonomik performans, başarılı politika reformları ve giderek çeşitlenen büyüme modeli ile Batı Afrika'da dirençli ve dinamik bir ekonomi lideri olarak öne çıkmaktadır. Son on yılda ortalama %6,4 GSYİH büyümesi kaydeden ülke, düşük enflasyonu korumuş ve yoksulluğun azaltılmasında önemli adımlar atmıştır. 2024 yılında büyüme, özel tüketim, kamu ve yabancı yatırımlar ile tarım, enerji, madencilik ve altyapı gibi genişleyen sektörlerin etkisiyle %6,5 gibi güçlü bir seviyede kalmıştır. Bu ivmenin, makroekonomik istikrar ve elverişli yatırım ortamı sayesinde orta vadede de devam etmesi beklenmektedir. Ülke, IMF'nin çok yıllık programı kapsamında önemli ilerlemeler kaydetmiş, 2,3 milyar doların üzerinde ödeme elde etmiş ve mali yönetim, gelir mobilizasyonu ve yönetişimi iyileştiren yapısal reformlar uygulamıştır. Fildişi Sahili'nin yatırım açısından cazibesi yükseltilmiş kredi notları ve stratejik sektörlerde, özellikle enerji, madencilik, dijital teknoloji ve altyapı alanlarında yabancı yatırımcıların artan ilgisinde görülmektedir. Fildişi Sahili ayrıca kendisini bölgesel bir enerji ve lojistik merkezi olarak konumlandırmaktadır.

Söz konusu yatırımların seçim döneminin beklendiği şekilde ciddi bir sorun olmadan geçmesi nedeniyle ülkedeki siyasal istikrarın Petrol, gaz ve altın, lityum ve kobalt gibi kritik minerallerin keşfi, endüstriyel gelişmeyi hızlandırmakta ve hükümet için gelir getirici fırsatlar sunmaktadır. Liman genişletme ve bölgesel ulaşım koridorları dahil olmak üzere son zamanlarda yapılan altyapı iyileştirmeleri, Batı Afrika genelinde ticaret bağlantılarını güçlendirmektedir. Buna paralel olarak, hükümetin 1,3 milyar dolarlık IMF programları aracılığıyla enerjiye olan bağlılığı ülkeyi bölgenin yeşil enerji geçişinde lider konumuna getirmektedir. Bu kazanımlara rağmen, zorluklar devam etmektedir. Yüksek düzeyde kayıt dışı istihdam, gençlerin yetersiz istihdamı, bürokratik verimsizlikler ve özellikle kakaoya bağımlılık sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme için riskler oluşturmaktadır. Hükümet, eğitim reformları, sanayileşme politikaları ve dijitalleşme, katma değer yaratma ve yeşil büyümeyi vurgulayan 2025-2030 Ulusal Kalkınma Planı ile bu sorunları ele almaktadır. Bölgedeki en genç nüfuslardan birine, büyüyen dijital ekonomiye ve Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması (AfCFTA) dahil olmak üzere genişleyen ticaret ortaklıklarına sahip olan Fildişi Sahili umut verici fırsatlar sunmaktadır. Ülke, bölgesel güvenlik ve küresel tedarik zincirlerinde rolünü güçlendirdikçe, kapsayıcı ekonomik dönüşüm, sürdürülebilir kalkınma ve demokratik istikrarı teşvik etmek için sürekli işbirliği kritik öneme sahip olacaktır.

Dış Yatırımlar

Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Politikalar

Hükümet doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmekte ve yabancı yatırımcılar, Fildişi vatandaşlarıyla eşit koşullarda her türlü kazançlı faaliyete erişebilmektedir. 2012 Petrol Kanunu reformu, 2011 ile 2023 yılları arasında 2 milyar doların üzerinde petrol arama ve 7,5 milyar dolarlık petrol üretim yatırımı çekmiştir. 2014 Maden Kanunu reformu, arama izinlerini 2012'de 120'den 2023'te 189'a, işletme izinlerini ise 9'dan 28'e çıkarmıştır. 2014 Madencilik Kanunu reformu, arama izinlerini 2012'deki 120'den 2023'te 189'a, işletme izinlerini ise 9'dan 28'e çıkarmıştır. Ayrıca, hükümet 2040 için Entegre Maden Kaynakları ve Enerji Politikası geliştirmektedir. 2025-2030 Ulusal Kalkınma Planı'nın (Plan National de Développement veya PND) hazırlanması, önceki 2021- 2025 PND'nin ana başarıları temelinde ele alınmıştır. Hükümet, özel yatırımları artırmadan PND yatırım hedeflerine ulaşamayacağını kabul etmekte ve **ülkenin toplam yatırımların yüzde 72'sini** özel sektörden gelmektedir. Dünya Bankasının 2023-2027 Ülke Ortaklığı Çerçevesi (CPF), ülkenin kalkınma planıyla uyumludur ve yoksulluğun azaltılmasında en büyük etkiye sahip olacak tarım ticareti ve tarım endüstrisindeki değer zincirlerine öncelik vermektedir. İnsan gelişimi, altyapı erişimi ve ekonomik fırsatlardaki eşitsizlikleri azaltmayı amaçlamaktadır. **Fildişi Sahili'nin 2030 vizyonunun bir parçası, ham ihraç mallarının en az yüzde 50'sini yurt içinde işlemektir ve Fildişi Sahili'nin stratejik vizyonu, bu dönüşümü mümkün kılmak için daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmektir.**

Bununla birlikte bazı yatırımcılar, hükümetin vergi politikaları hakkında sorunları dile getirmişlerdir. Hükümetin GSYİH'nin yüzdesi olarak topladığı gelirleri artırma motivasyonu yakın vadede, vergi toplama çabalarını büyük ve kârlı şirketlere odaklamıştır. Orta vadede, hükümet vergi tabanını genişletmek istemektedir. Bu durumun sebep olduğu bazı sorunlar Fildişi Sahili'ndeki Türk yatırımları için de sorun olabilmektedir.

Yatırım alanlarında bazı sınırlamalar

Bankalar ve sigorta şirketleri lisans alma zorunluluğuna tabidir, ancak bu sektörde yabancıların sahipliğini veya yabancı şirketlerin iştiraklerini kurmasını sınırlayacak herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Sağlık, hukuk ve muhasebe ile seyahat acentelerine yapılan yatırımlar ön onaya tabidir ve uygun lisansların alınması ve Fildişi Sahili'nden bir ortakla işbirliği yapılması gereklidir.

Hükümetin yatırımları incelemek için resmi bir politikası yoktur; genel ekonomik ve endüstriyel stratejisi yabancı sermayeli şirketlere karşı ayrımcılık yapmamaktadır. Fildişi Sahili ile uzun süredir ticari ilişkileri olan ülkelere gelen şirketlere bazı durumlarda ayrıcalıklı muamele yapıldığına dair görüşler bulunmaktadır. Kakao ve kaju işleme gibi bazı sektörlerde hükümet, Fildişi Sahili şirketlerine bazı ayrıcalıklar sağlamaktadır. Örneğin, ulusal kakao üretiminin yüzde 20'si münhasıran Fildişi Sahili kakao ihraç eden şirketlere tahsis edilmektedir.

Hükümet, endüstriyel faaliyetlerde bulunan şirketlerin belirli endüstriyel bölgelerde faaliyet göstermesini şart koşturmaktadır (Zone Endüstriyel adlı bölge gibi).

Bazı finans kurumları özel sektörün endişelerini zaman zaman kamuoyuyla paylaşmaktadır:

- 1) Bürokratik engelleri azaltmak ve kamu hizmetlerini iyileştirmek, örneğin iş ruhsatı verme sürecini basitleştirmek ve uyumlaştırmak,
- 2) Kamu hizmetlerinin sunumu ve kamu maliyesinin yönetiminde dijitalleşmeyi teşvik etmek,

- 3) Mesleki eğitim programlarının genişletilmesi yoluyla işgücü piyasasındaki katılıkları azaltmak,
- 4) Özellikle mülkiyet ve arazi devri ile ilgili olarak mülkiyet haklarını korumak,
- 5) Finansal kapsayıcılığın derinleştirilmesi ve mobil sistemler ve dijital platformlar aracılığıyla da finansal piyasalara erişimi kolaylaştırmak,
- 6) Devlet ödemelerinin zamanlamasına ilişkin belirsizliği azaltmak.

Cepici

Yatırım Teşviki ve Özel Sektör Geliştirme Bakanlığı feshedilmiş ve yerine yatırım teşviki faaliyetleri ve ekonomik ve serbest bölgeler dahil olmak üzere sanayi bölgelerinin geliştirilmesiyle ilgilenen iki devlet kurumu getirilmiştir. Hükümetin yatırım teşviki kurumu olan Fildişi Sahili Yatırım Teşvik Merkezi (CEPICI), ulusal ve yabancı yatırımları teşvik etmek ve çekmek, yatırımcıların yatırım kanununda belirtilen teşviklerden yararlanmasını sağlamakla görevlidir.

CEPICI'nin çevrimiçi bilgi portalı, Fildişi Sahili'nde iş kurma ve kayıt ile ilgili tüm belgeleri içermektedir. Kayıt için gerekli tüm belgeler çevrimiçi olarak mevcuttur, ancak asıl kayıt işlemi şahsen yapılmalıdır. İşletmeler Abidjan'daki CEPICI'nin Tek Durak Hizmet Noktası'nda (Guichet Unique) şahsen kayıt yaptırabilirler. Tek Durak Hizmet Noktası, işletmelerin ticaret sicil memurluğuna (Registre du Commerce et du Crédit Immobilier), vergi dairesine (Direction Générale d'Impôts) ve sosyal güvenlik kurumuna (Caisse Nationale de Prévoyance Sociale) kayıt yaptırmalarına olanak tanır. **Kayıt işlemi bir ila üç gün sürerken, gerekli belgelerin hazırlanması daha fazla zaman alabilir.** CEPICI, şirket kuruluşuna ilişkin yasal bildirimleri ve işletme kaydıyla ilgili daha fazla bilgiyi yayınlamaktadır. **Sektöre özgü yönetim organlarının kontrol ettiği işletme ruhsatlandırma süreci, kayıt sürecinden ayrıdır. Özellikle dil problemi olan ve Fildişi Sahili'ne ilk kez gelen firmaların bir danışmanlık firmasıyla ya da avukatla çalışması rasyonel olabilir.**

Fildişi Sahili, CEPICI, Fildişi Ticaret ve Sanayi Odası (CCI-CI), büyük işletmeler birliği (CGECI) ve bankacılar birliği gibi çeşitli iş ağları ve platformlar aracılığıyla yatırımcılarla diyalog halindedir.

CGECI (le patronat ivoirien), özel sektör finansmanı ve yatırımları konusunda hükümetin benimsemesi için düzenli olarak reformlar önermektedir. CGECI, Ticaret ve Sanayi Odasına göre daha az üyesi olan ancak daha güçlü firmaların bulunduğu bir yapı olarak değerlendirilebilir. CGECI ayrıca, vergiden borç erişimine kadar çeşitli konuları tartışmak üzere atölye çalışmaları ve konferanslar düzenlemektedir.

Kamu-Özel Sektör Ortaklıkları Ulusal Yönlendirme Komitesi (CNP PPP), kamu-özel sektör ortaklıkları hakkında bilgi yayınlamaktadır. Yabancı firmaların kamu-özel sektör ortaklıklarına katılmaları memnuniyetle karşılanmaktadır. Hükümetin iş formaliteleri için tek penceresi olan 225invest.ci, 380'den fazla türde iş ruhsatı ve sözleşmesi sunmakta olup bu sayının artırılması planlanmaktadır.

Fildişi Sahili'nin "Yatırımın Teşviki" Anlaşması Yaptığı Ülkeler

Birleşik Arap Emirlikleri (2021, uygulamada değil), Japonya (2020), Portekiz (uygulamada değil), Katar (2018, uygulamada değil), Mauritius (2016), Kanada (2014), Singapur (2014), Çin (2002, uygulamada değil), BLEU (Belçika-Lüksemburg, 1999), Gana (1997, uygulamada

değil), Birleşik Krallık (1995), Tunus (1995, uygulamada değil), İtalya (1969, uygulamada değil), Almanya (1966), İsveç (1965), Hollanda (1965), İsviçre (1962)

Türkiye ile yapılan anlaşma da yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşma metnine aşağıdaki linkten ulaşabilirsiniz:

<https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5843/download>

Fildişi hükümeti, 2016 yılında AB ile Ekonomik Ortaklık Anlaşması'nı (EPA) onaylayarak Avrupa pazarına gümrüksüz erişim imkanı elde etmiştir. EPA, 2019 yılında yürürlüğe girmiştir. Fildişi Sahili, 2021 yılından itibaren belirli ürünlere vergi uygulamadan kıtada ticaret yapmasına olanak tanıyan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nın (AfCFTA) üyesidir ve bu anlaşma sayesinde 2021 yılından itibaren ülke, kıtada belirli ürünler üzerinde vergi ödemediği ticaret yapabilmektedir. Fildişi Sahili ayrıca Afrika Büyüme Fırsatları Yasası'ndan (AGOA) yararlanma hakkına sahiptir. 2023 yılında ülke, GSYİH'sinin %0,2'sini AGOA aracılığıyla ihraç etmiştir. İhracatın çoğu tarım ürünlerinden, özellikle kaju ve manyoktan (yerel bir yiyecek) oluşmaktadır.

Devlet, yabancı yatırımcıların bir proje için gerekli ekipmanı ithal etmeleri için özel bir vergi teşviki oluşturmuştur.

Mevzuat

Devlet, rekabeti teşvik etmek ve yerli ve yabancı yatırımcılar için net kurallar ve eşit şartlar sağlamak amacıyla yasa ve politikada şeffaflığı hedeflemektedir. Ancak pratikte düzenleyici şeffaflığın eksikliği hala bir endişe kaynağıdır. Bazı şirketler, yeni düzenlemelerin önceden haber verilmeksizin ve kamuoyunun görüşünü almak için bir süre tanınmaksızın uygulandığını belirtmektedir. Örneğin, ürünlere uygulanan yeni gümrük vergileri ve vergiler genellikle yıl sonuna doğru mali eklerde bildirilmekte ve bir sonraki yılın başında derhal yürürlüğe girmektedir. Hükümet, ticaret ve sanayi birlikleri/örgütleri ile önerilen planları tartışmak için sık sık geçici kamu seminerleri ve çalıştaylar düzenlemektedir. Yönetmelikler, kabul edildikten sonra, <https://primature.ci/> web sitesinde yayınlanmaktadır. Ayrıca, Fildişi Sahili Cumhuriyeti Resmi Gazetesi'nde (Journal Officiel de la République de Côte d'Ivoire) de yayınlanmaktadır. Bu gazete gazetenin web sitesinden ve abidjan.net adresinden abonelik yoluyla edinilebilir.

Kamu İhale Ulusal Düzenleme Kurumu (ANRMP – Autorité Nationale de Régulation des Marchés Publics), kamu ihalelerinde şeffaflığı ve özel sektörün kamu ihale kurallarına uyumunu denetler. Tüketiciler, ticaret birlikleri, özel şirketler ve bireyler, hükümetin kendi idari süreçlerine uymasını sağlamak için ANRMP'ye şikayette bulunma hakkına sahiptir.

Düzenleyici otorite ve karar alma süreci ulusal düzeyde mevcuttur. Yerel yargı mercileri iş dünyasını düzenlemez. Çoğu endüstri veya sektör için düzenlemeler, o sektörden sorumlu bakanlık tarafından geliştirilir. Telekomünikasyon, elektrik, kakao, kahve, pamuk ve kaju sektörlerinde, devlet sektörü ve fiyatlandırmayı düzenlemek için kontrol kurulları veya bağımsız kurumlar kurmuştur. **Bazı şirketler, tarım ürünleri düzenleme kurumları tarafından belirlenen fiyat kurallarının genellikle şeffaf olmadığını ve yerel fiyatların dünya fiyatlarına bakılmaksızın keyfi olarak belirlendiğinden şikayet etmektedir.**

Fildişi Sahili'nin kakao ve kahveyi düzenleyen kurumu (CCC – Conseil du Café et Cacao), çocuk işçiliğini ve ormansızlaşmayı önlemek için tek bir izlenebilirlik kontrol

mekanizmasına ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. 2023'ten itibaren CCC, kakao çiftçilerine dijital izlenebilirlik, arazi kullanımı, hane halkı bilgileri ve dijital ödeme için kimlik kartları dağıtmaya başlamıştır.

Özel sektör ve sivil toplum paydaşları, hesap verebilirlik ve izlenebilirliğin artırılması gerektiği konusunda hemfikirdir ancak genellikle bu alanda halihazırda yürütülen sivil toplum çalışmalarını da içeren çok yönlü bir yaklaşımı tercih etmektedir. Fildişi Sahili'ndeki çocuk işçiliği ve çevresel sorunlara ilişkin uluslararası farkındalığın artması ve **bunun ihracatı etkileyebilme olasılığı** harekete geçilmesini sağlayan katalizörler olmuştur.

Devlet, ihale ilanlarını yerel basında ve bazen uluslararası dergi ve gazetelerde yayınlamaktadır. Bazen ihale belgeleri için ücret talep edilmektedir. Örneğin AGEROUTE tarafından yayınlanan bazı ihale belgelerine ulaşmak için ücret ödenebilmektedir. **Fildişi Sahili, genel olarak merkezi olmayan bir kamu alımları sistemine sahiptir ve çoğu bakanlık kendi alımlarını gerçekleştirmektedir.**

Kamu İhale Dairesi, uluslararası ihale uygulamalarına uyumu sağlamakla görevli, Maliye ve Bütçe Bakanlığı'na bağlı merkezi bir kamu ihale ofisidir. Hükümet elektronik ihale sistemini kullanmaktadır. Kamu ihale süreci yasalara göre açık olmakla birlikte, **uygulamada şeffaf olmadığı** ve sözleşmelerin zaman zaman kamu ihaleleri dışında verildiği ifade edilmektedir. Hükümetin tek kaynaklı ihaleleri kullanmasını düzenleyen özel yönetmelikler vardır ve hükümet, bir firmanın yüksek teknik kapasitesini veya ilan edilmiş bir acil durumu gerekçe göstererek ihale yapmadan tek kaynaklı ihaleler vermiştir. Birçok firma, **şeffaf ihale kararlarının önündeki engellerden biri olarak yolsuzluğu göstermektedir.**

Kamu İhale Düzenleme Kurumu (ANRMP), yönetişimi ve şeffaflığı iyileştirmek amacıyla kamu ihalesini düzenlemektedir. Kamu ihale düzenlemelerine uymayan özel sektör kuruluşlarını denetleme ve yaptırım uygulama yetkisine sahiptir ve bakanlıklara usulsüzlükleri gidermek için tavsiyelerde bulunmaktadır.

2022'de devlet, şirketlerin kamu pazarlarına erişebilmesi için bir e-tedarik platformu olan e-fournisseur uygulamasını başlatmıştır. Bu, hükümetin daha fazla KOBİ'yi ulusal tedarike dahil etme ve tedarik ile iyi yönetişimi izleme stratejisini güçlendirmektedir. **Son olarak katıldığımız bir toplantıda (<https://www.marchespublics.ci/> (bazı kamu ihaleleri için bakılabilir) katılımın KOBİLER lehine avantaj sağlanmak üzere ayrıcalığa sahip olduğu, tedarikinin %40 kadarının KOBİLER tarafından sağlanacağına ilişkin bir bilgi edinilmiştir. Zira Fildişi Sahili'nde yabancı yatırımcılar haricinde yerel halkın çoğunun şirketi oldukça mütevazıdır. Kamu alımlarında KOBİlere ayrıcalık tanınması bu durumla ilgili görünmektedir.**

Fildişi Sahili'nin muhasebe, yasal ve düzenleyici prosedürleri genel olarak uluslararası normlarla tutarlıdır ancak hem yabancı hem de Fildişi Sahili işletmeleri hükümetin yavaş iletişiminden sık sık şikayet etmektedir. Fildişi Sahili, 16 ülke için ortak olan Afrika İş Hukukunun Uyumlaştırılması Örgütü'nün (OHADA) üyesidir ve WAEMU muhasebe sistemine bağlıdır ve uluslararası normlara uymaktadır.

Bankacılık düzenlemeleri, Batı Afrika Merkez Bankası'nın (BCEAO) sekiz WAEMU ülkesini kapsayan para politikasına uymaktadır. **Fildişi Sahili yetkililerinin para politikası yürütme yetkisi sınırlıdır. BCEAO, para arzını kontrol etmek için faiz oranlarını düzenler.**

Fildişi Sahili, Batı Afrika'da Kara Para Aklama ile Mücadele Hükümetlerarası Eylem Grubu'nun (GIABA) bir parçasıdır. GIABA'nın görevi ekonomileri korumak, üye devletler arasında işbirliğini güçlendirmek, önlemleri uyumlu hale getirmek ve kara para aklama ve terörizm finansmanına karşı mevcut stratejileri değerlendirmektir. Devlet, kara para aklama ve terörizm finansmanı ile mücadele için ulusal bir strateji benimsemek üzere adımlar atmaktadır. Bu strateji benimsendiğinde, Fildişi Sahili finans sistemini kara para aklama ve terörizm finansmanına karşı koruyacak düzenlemeler ve kurumlar oluşturacaktır.

Fildişi Sahili Ulusal Finansal Bilgi İşleme Birimi (CENTIF – Cellule nationale de Traitement des Informations financières), yasalara tabi meslekler tarafından iletilen olağandışı finansal işlemlere ilişkin bilgileri analiz eder, işler, kullanır ve dolaşıma sokar; bu bilgiler “şüpheli işlem raporları” şeklindedir. Fildişi Sahili yasaları, kodları, meslek birliği standartları ve bölgesel kuruluş üyelik yükümlülükleri ülkenin düzenleyici sistemine entegre edilmiştir. **Özel sektör, Fildişi Sahili'nin AB ile olan ticaret anlaşmasından yararlanmak için genellikle AB normlarını takip eder .**

Fildişi Sahili, 1995'ten beri Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyesidir. Son olarak 2021 yılında WTO Teknik Ticaret Engelleri Komitesi'ne teknik düzenlemeler taslağını bildirmiştir. Hükümet, 2015 yılında Ticaret Kolaylaştırma Anlaşması'nı (TFA) onaylamıştır. Ulusal TFA Komitesi (NTFC), TFA uygulamasını koordine etmektedir. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ile uyumlu olarak, Fildişi Sahili, mal ithalatında Ortak Dış Tarife (CET) uygulamaktadır.

Hukuk

Fildişi Sahili hukuk sistemi, Fransız medeni hukuk modeline dayanmaktadır. Kanun, herkese özel mülkiyete sahip olma ve devretme hakkını garanti eder. **Ancak kırsal arazi, ayrı bir kanunlar bütününe tabidir; bu da mülkiyet ve devri oldukça zorlaştırır. Mahkeme sistemi sözleşmeleri uygular. Fildişi Sahili'ndeki en önemli sorunlardan biri arazi mülkiyetinin belgelenmesine ilişkindir.** Bu konuya ilişkin çok sayıda dava vb Müşavirliğimize bildirilmiştir. Yatırım yapmayı düşünen firmaların sonradan çıkacak problemleri bertaraf edebilmeleri için olası tapularını birkaç farklı kurumdan kontrol etmeleri lehlerine olacaktır.

Abidjan Ticaret Mahkemesi, şirket hukuku davalarına ve sözleşme ihtilaflarına bakar. Ticaret Mahkemesi ve Tahkim Mahkemesine ek olarak arabuluculuk da mevcuttur. Abidjan Ticaret Mahkemesi, tüm ülke için yetkiye sahiptir.

Fildişi Sahili yargı sisteminin bağımsız olduğu söylense de yargının bazen siyasi veya mali etkiye maruz kaldığı iddiaları gündeme gelmektedir. Nitekim bazı yargı kararlarının yerleşik çıkarlar lehine yabancı yatırımcılar aleyhine olduğu iddia edilmektedir. Yatırımcılar, yavaş ilerleyen ihtilaf çözüm sürecinden, prosedürlerden ve bürokrasiden şikayet etmektedir.

Davaların genellikle ertelendiği veya temyize götürülerek mahkemeden mahkemeye taşındığı ifade edilmektedir. Düzenlemeler veya yaptırımlar temyize tabidir ve ulusal mahkeme sistemi aracılığıyla karara bağlanır.

Doğrudan Yatırımlar

2024 yılında, Ulusal Madencilik Şirketi (SODEMI), “Altın Ufuk 2025” olarak bilinen 2021-2025 beş yıllık planının uygulanmasını değerlendirmek üzere bir değerlendirme çalışmayı başlatmıştır. SODEMI şu anda 2026-2030 yılları için başka bir beş yıllık plan geliştirmektedir.

2024 yılında devlet, yatırımcılar için vergi ve gümrük teşviklerini optimize etmeyi, kamu kaynaklarının daha iyi tahsisini sağlamayı ve yüksek etkili ekonomik ve sosyal projelere daha fazla destek sağlamayı amaçlayan Yatırım Kanunu Yönetmeliği'nde değişiklikler önermiştir. 30 Eylül 2024 tarihli ve 2024-857 sayılı Kararnameyi onaylayan ve 1 Ağustos 2018 tarihli ve 2018-646 sayılı Yatırım Kanunu Kararnamesini (18 Aralık 2019 tarihli ve 2019-1088 sayılı Kararname ile revize edildiği şekliyle) değiştiren yasa tasarısı, eşitsizlikleri düzeltmeyi ve yatırımcılar için daha cazip bir vergi ortamı yaratmayı amaçlamaktadır. Bu yeni çerçeve, mali harcamaları optimize etmek için iki teşvik mekanizmasının – vergi muafiyetleri ve vergi kredileri – bir karışımını sunmaktadır. Yatırım Kanunu, yatırımların birincil düzenleyici otoritesidir. Kanun, yabancı yatırımcıları kısıtlamaz. Kanun, yatırımı teşvik etmek için vergi muafiyeti, patent ve lisans katkısı ve vergi kredilerini birleştiren bir dizi mali teşvik sunmaktadır. Ayrıca küçük işletmeleri ve girişimcileri, düşük maliyetli konut inşaatını, fabrikaları ve altyapı gelişimini teşvik etmek için teşvikler sunmaktadır; bunları ülkenin ekonomik kalkınması için kilit önemde görmektedir. Kanun, verimli yatırımları, yeşil yatırımları ve hammaddelelerin yerel olarak işlenmesini desteklemektedir.

Yatırımcıları vergi ödemekten muaf tutan imtiyaz anlaşmaları, Maliye ve Bütçe Bakanlığı ile Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın ek onayını gerektirmektedir.

Yatırımcı vergi indirimi talep ederse, planlanan yatırımlar için onay prosedürü zaman alıcıdır. ***Şirketler gerekliliklere tamamen uymuş olsalar bile, Vergi Dairesi bazen vergi muafiyetlerini reddedebilmektedir ve bu da kayırmacılık suçlamalarına yol açmaktadır. Bu kurumlar arasında sağlanması hedeflenen eşgüdüm aleyhinedir. Sonuçta pratik olarak eşgüdümün yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.***

Vergilendirme teknikleri zaman zaman şeffaf olmamakta ve şirketler ile Vergi Genel Müdürlüğü arasında vergi ihtilaflarına neden olmaktadır. Bazı sektörlerde yatırım faaliyetlerini düzenleyen ek yasalar bulunmaktadır (Madencilik gibi)

Hükümet, petrol ve doğalgaz sektöründe yerel içerik şartları getirmiştir; örneğin şirketlerin yerel halkı işe alması, personel eğitimini finanse etmesi ve yerel KOBİ'leri desteklemesi gibi. Hükümet, Fransız Petrol Enstitüsü ile ortaklaşa, sektörde profesyoneller yetiştirmek için Ulusal Petrol ve Enerji Okulu'nu kurmuştur.

Hükümet, ihracata yönelik ham tarımsal ürünlerin yerel olarak işlenmesinin payını yüzde 10'dan yüzde 50'ye çıkarmayı aktif olarak hedeflemektedir ve bu hedefe ulaşmak için özel yatırımlar aramaktadır.

Fildişi Sahili net bir enerji ihracatçısıdır ve alt bölgenin enerji merkezi olarak konumunu sağlamlaştırmak için yatırımlar yapmaktadır. Fildişi Sahili, nispeten iyi kurulmuş iletim ağı üzerinden elektrik tedarik etmek için komşu ülkelerle (Gana, Mali, Burkina Faso ve Gine) sözleşmeler imzalamıştır. Nitekim 2025 yılının başlarında, Fildişi Sahili'nin petrol ve doğalgaz üretiminin arttığı anlaşılmaktadır. Fildişi Sahili'ndeki Baleine sahasının 1. ve 2. Fazlarından elde edilen toplam petrol üretimi günlük 75.000 ila 85.000 varil arasına ulaşmıştır. Ülke, açık denizdeki Münhasır Ekonomik Bölgesini 51 hidrokarbon bloğuna ayırmıştır ve bunlardan bazı bloklar ihale yapılabilir durumdadır.

Mevcut durumda doğalgaz üretimi ağırlıklı olarak elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Hükümet, petrol ve doğalgaz sektörüne daha fazla yabancı şirketin yatırım yapmasını sağlamayı hedeflemektedir. Nitekim 2021 yılında İtalyan petrol şirketi ENI, “Baleine” adlı açık deniz

kuyusunda petrol ve doğalgaz keşfetmiştir. Kuyu 2023 yılında üretime girmiş ve günlük 12.000 varil petrol ve 17,5 milyon kübik feet doğalgaz üretimi gerçekleşmiştir. Mart 2024'te ülke başka bir petrol ve doğalgaz kuyusu daha keşfetmiştir. Yeni keşfin 1 ila 1,5 milyar varil petrol içerdiği tahmin edilmektedir. Kasım 2024'te Uluslararası Maden ve Enerji Kaynakları Fuarı'nda (SIREXE), ENI ve Fildişi Sahili Maden, Petrol ve Enerji Bakanlığı, dört yeni açık deniz arama bloğunun satın alınması için sözleşme imzalamıştır.

2023 yılında, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, Ekonomi, Planlama ve Kalkınma Bakanlığı, Maliye ve Bütçe Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu ile koordinasyon içinde, hurda metal, demir yan ürünleri, dökme demir, alüminyum atık ve hurda ihracatını askıya alan bir kararname kabul etmiştir. Bu, ulusal metalurji sektörünün geliştirilmesiyle bağlantılı olarak çeşitli yerel işleme birimlerinin tedarikini sağlamak amacıyla müdahale etmektedir. Bu amaçla, hurda metal, demir yan ürünleri, dökme demir ve alüminyum atık ve hurda ihracatı 10 yıl süreyle askıya alınmıştır.

Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, Rekabet Karşıtı Uygulamalar Komisyonu aracılığıyla, en son 2013 yılında güncellenen 1991 tarihli rekabet kanunu kapsamında rekabetle ilgili durumları incelemekle sorumludur. Rekabet Karşıtı Uygulamalar Komisyonu, sözleşmelerin verilmesini incelemekle sorumludur. Son yıllarda önemli bir rekabet davası bildirilmemiştir.

2023 yılında Fildişi Sahili kakao sektörü düzenleyicisi, kakao çekirdeği işleyicilerinin ana hasat döneminde (Ekim-Mart ayları arası) izin verilen limitlerin ötesinde stok biriktirmelerine izin vermeyeceklerini açıklamıştır.

Şeker sektöründe ise, şeker arzındaki kıtlığa rağmen hükümet, iç pazarını ithalata karşı korumak için şeker ithalatını kısıtlamaya devam ederek pazara erişimde önemli engeller oluşturmaktadır. Fildişi Sahili, şeker üretiminde kendi kendine yeterli olmayı hedeflemektedir.

Kamulaştırma

Fildişi Sahili Anayasası, mülkiyet hakkını ve tazminatsız kamulaştırmadan muafiyeti garanti eder. Hükümet, “kamu yararı” durumunda, kamulaştırma anındaki adil piyasa değeri üzerinden tazminat ödeyerek mülkiyeti kamulaştırabilir. ***Ancak algılanan yolsuzluk ve zayıf yargı ve güvenlik kapasitesi, özellikle söz konusu kuruluş yabancı ve davacı Fildişi Sahili vatandaşı veya uzun süredir ikamet eden yabancı bir kişi olduğunda, özel mülkiyet haklarının yetersiz uygulanmasına yol açtığı ifade edilmektedir.***

Abidjan Bölgesi Yönetimi Aralık 2023'te Abidjan'ın 13 belediyesindeki 176 bölgeyi hedef alan yıkım ve tahliye operasyonları başlatmıştır. Yıkım ve tahliyeler resmi olarak 30.000 kişiyi evlerinden, iş yerlerinden etmiştir. Hükümet Mart 2024'te, tahliye edilenlere tazminat ödeme, destek sağlama ve mülkiyet haklarına sahip olacakları ve kamu hizmetlerine daha iyi erişim sağlayacakları arazilere yeniden yerleştirme planını açıklamıştır. ***Bununla birlikte somut durumda böyle bir mağduriyete maruz kalmış şirketlerin herhangi bir tazminat vb ödeme aldığına ilişkin bir bilgi edinilmemiştir.***

Mahkemeler

Abidjan merkezli bölgesel Adalet ve Tahkim Mahkemesi (CCJA), anlaşmazlıkların çözümü için bir yol sunmaktadır. Tahkim kurulu kararları hızlı bir şekilde uygulayabilir, ancak çoğu ticari sözleşme, anlaşmazlıkların Fildişi Sahili mahkemelerinde çözüleceğini belirtecek şekilde yazılmıştır; bu nedenle Fildişi Sahili mahkeme sistemi ilk başvurulacak yerdir. Fildişi Sahili, hükümleri yerel tahkim yasalarının yerini alan OHADA'nın bir üyesidir. Birleşik yasa,

Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu'nun (UNCITRAL) model yasasına dayanmaktadır.

Yabancı mahkemelerin kararları tanınmaktadır, ancak yerel mahkemelerde uygulanması zordur. *Fildişi Sahili hukuk sistemi üzerinden işlem yapmaya zorlanmaktan kaçınmak için, bazı yatırımcılar sözleşmelerde anlaşmazlıkların uluslararası ticari tahkim yoluyla çözülmesi gerektiğini şart koşturmaktadır. Olası durumlarda Türk yatırımcılarının da uluslararası mahkemelere gitmeyi sözleşmelerinde şart koşturmasının lehlerine olacağı değerlendirilmektedir.*

Yatırım Teşvik Politikaları

2018 Yatırım Kanunu, vergi muafiyeti ve vergi indirimlerini bir araya getiren çeşitli mali teşvikler sunmaktadır; bu teşvikler tarım, tarım işletmeciliği, turizm, sağlık ve eğitime odaklanmaktadır. Bunlar arasında gümrük vergilerinden tamamen muafiyet veya KDV'nin askıya alınması ve bazı uzak bölgelerdeki işletmelere vergi muafiyetleri yer alabilir; teşvikler yatırım türüne, faaliyet aşamasına, yerel içeriğe ve katılıma bağlıdır. Ayrıca küçük işletmeleri ve girişimciliği, düşük maliyetli konut inşaatını, fabrikaları ve altyapı gelişimini teşvik etmek için de teşvikler bulunmaktadır; hükümet bunları ülkenin ekonomik kalkınması için kilit önemde görmektedir. Verilen teşvikler yatırımın yapılacağı bölgeye göre değişmektedir. En az gelişmiş yerlerin en çok teşvik alacağı bir sistem mevcuttur.

Yatırım Kanunu, Petrol Kanunu ve Madencilik Kanunu, Fildişi Sahili'ndeki yeni yatırımcılara sunulan teşvikleri detaylandırmaktadır. Şubat 2025'te hükümet, sanayi bölgeleri ve ticari faaliyetler için ayrılan araziler için düzenlemeler getiren bir yasa tasarısı sunmuştur. 2023 yılında hükümet, Abidjan'a 15 mil uzaklıktaki Akoupé-Zeudji'de PK 24 adlı bir sanayi ekonomik bölgesinin gelecekteki inşasını duyurmuştur. Sektörel bazı zonelar oluşturma gündemlerindedir.

Pamuk ve Kaju Konseyi ve Sanayi Altyapı Geliştirme Şirketi (SOGEDI), üç kaju işleme tarımsal sanayi bölgesinin yönetiminin devredilmesine ilişkin bir anlaşma imzalamıştır. 50 hektardan (123 dönüm) fazla alanı kapsayan bu tarımsal sanayi bölgeleri, Fildişi Sahili'nin kaju değer zincirinin rekabet gücünü artırma projesinin bir parçası olarak Korhogo, Bondoukou ve Séguéla'da geliştirilmiştir. Bu bölgelerin faaliyete geçmesiyle, 2026 hasadından başlayarak ulusal işleme kapasitesinin en az 150.000 ton artması hedeflenmektedir.

CEPICI ve Brezilya Ticaret ve Yatırım Teşvik Ajansı (ApexBrasil) arasında ve ayrıca Fildişi Sahili İhracat Ajansı ve ApexBrasil arasında yapılan anlaşmalar da dahil olmak üzere stratejik ortaklıklara girmiştir. Bu işbirlikleri, bilgi alışverişini artırmayı, verimliliği iyileştirmeyi, yerel tarım işleme endüstrilerini desteklemeyi ve ürün taşımacılığını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Brezilya ile girilen bu ilişkinin somut sonuçlarına ilişkin henüz bir bilgi sahibi olunamamıştır. Ancak söz konusu anlaşma Ticaret Müşavirliğimizin de davetli olduğu bir ortamda imzalanmıştır.

Üç Sahel ülkesi – Mali, Nijer ve Burkina Faso – kendi konfederasyonlarını, Sahel Devletleri İttifakı'nı (AES) kurarak ECOWAS'tan ayrılmışlardır. ECOWAS yaptırımlarının ardından bu ülkeler, ticaret yollarını alternatif limanlara yönlendirmiştir. Fildişi Sahili Ulaştırma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre, Abidjan'daki özerk limanda 2024 yılının ilk yarısında karayolu taşımacılığında düşüş yaşandığı ifade edilmiştir.

Ticaret prosedürlerinde maliyetleri düşürmek, verimliliği artırmak ve düzenleyici kontrolleri iyileştirmek amacıyla, GUCE (Tek Pencere Dış Ticaret Sistemi) platformu, gümrük öncesi işlemler, gümrük işlemleri ve finansal akış yönetimi de dahil olmak üzere dış ticarete yer alan çeşitli Fildişi Sahili devlet kurumlarından resmi belgelerin verilmesini mümkün kılmaktadır. GUCE Mobil uygulaması aracılığıyla da erişilebilir durumdadır.

2024 yılında Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, sanayi alanları dışında sanayi faaliyetleri yürüten şirketlerin kapatılacağını ve masrafları kendilerine ait olmak üzere tasfiye edileceğini duyurmuştur. Buna aykırı olarak kurulan sanayi işletmecileri, Sanayi Altyapıları Yönetimi ve Geliştirme Şirketi (SOGEDI) ile iletişime geçmesinde fayda bulunmaktadır.

2008 yılında kurulan Fildişi Sahili Bilgi Teknolojisi ve Biyoteknoloji Serbest Ticaret Bölgesi (VITIB), Abidjan bölgesindeki Grand Bassam bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgede startuplar desteklenmekte ve çok sayıda vergi muafiyeti sağlanmaktadır. Ayrıca 2014 yılında Grand Bassam'da kurulan Mahatma Gandhi Teknoloji Parkı'nda gümrük antrepoları bulunmakta ve fabrikalar içinde gümrük bölgelerine izin verilmektedir.

Abidjan Limanı'nda, özellikle balık işleme için ayrılmış bir serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır ve bu bölge, gelirlerinin en az yüzde 90'ını ihracattan elde eden şirketler için ayrılmıştır. Uygun şirketler, ithal ve ihraç edilen mal ve hizmetler de dahil olmak üzere tüm gümrük vergilerinden muafır. Ayrıca kamu veya yarı kamu kuruluşları tarafından sağlanan su, elektrik, telefon ve yakıt için tercihli fiyatlardan yararlanırlar. Serbest ticaret bölgesi şirketlerine, miktarı kararname ile belirlenen bir ücret uygulanmaktadır. Fildişi Sahili limanları (Abidjan Özerk Limanı ve San Pedro Özerk Limanı) ISPS (Uluslararası Gemi ve Liman Tesisi Güvenliği) Koduna uymaktadır.

ECOWAS Komisyonu Ortak Dış Ticaret Anlaşmasını (CET) kurmuş ve Afrika Kıta Serbest Ticaret Bölgesi'ne katkıda bulunmuş olsa da, bölgedeki ülkeler arasında mal transferi, esas olarak ***belirsiz gümrük tarifeleri ve sınırlardaki uzun bekleme süreleri nedeniyle zaman zaman işadamlarının şikayetine konu olmaktadır.*** Hükümet, yatırımcıları ve firmaları Yatırım Kanunu'nda belirtilen teşvikler aracılığıyla Fildişi Sahili'nden çalışanları işe almaya şiddetle teşvik etmektedir, ancak bu bir zorunluluk değildir. 2021 yılında hükümet, petrol ve doğalgaz sektöründe yerel içerik yasasını uygulamaya koymuştur. Bu yasa, Fildişi Sahili şirketlerine ve Fildişi Sahili çalışanlarına öncelik vermektedir. Ülke, petrol ve doğalgaz sektöründe “ulusal şampiyonlar” yaratmayı ve yerel çalışanlara bilgi ve teknik bilgi birikimini aktarmayı hedeflemektedir. Ayrıca teşvikler ve finansal hizmetlere ve yerel sigortaya erişim sağlamaktadır.

Hükümet zaman zaman konum, yerel içerik, öz sermaye sahipliği, ithal ikamesi, ihracat gereksinimleri, ev sahibi ülke istihdamı ve teknoloji konularında şartlar koymaktadır. Bir öneri bile olsa yerel ürünlerin kullanması tavsiye edilebilmektedir. Hükümet ayrıca, şirketleri Fildişi Sahili'nde daha fazla katma değerli işleme yapmaya teşvik etmek için vergi muafiyetleri ve gümrükten muafiyetlerden de yararlandırma yoluna gitmektedir. Kamu ihalelerinde hükümet, yabancı şirketlere yerel içerik şartları getirebilmektedir.

Mülkiyet Hakları

Arazi Mülkiyeti

2023 yılında hükümet, Fildişi Sahili Arazi Ortaklığı (CLAP) projesini kamuoyuna sunmuştur. Meridia tarafından kurulan ve özel sektör ile Alman İşbirliği tarafından Hollanda'nın desteğiyle

finanse edilen CLAP, Fildişi Sahili'ndeki kakao çiftçilerinin arazi haklarını güvence altına almayı ve Kırsal Arazi Ajansı (AFOR) ile ortaklık içinde ülkedeki tarımsal kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadır. Beraber yapılan bir projede, kakao üreticilerini, kurumları ve hükümetleri bir araya getirmektedir. 2024 yılının başlarında başlayan Kırsal Arazi Güvenliğini Güçlendirme Projesi (PRESFOR), arazi mülkiyetinde güvenlik ile ilgili eylemlerini güçlendirmesi ve pekiştirmesi beklenmektedir. Ülkenin altı bölgesini ele alan PAMOFOR'un aksine, PRESFOR ülkenin 31 bölgesinden 16'sını kapsayacaktır. Proje kapsamında beş milyon hektar (12,3 milyon dönüm) arazi üzerinde 450.000 adet arazi tapusu verilecek ve 200.000 adet tarım sözleşmesi imzalanacaktır.

Fildişi Sahili medeni kanunu, özel mülkiyet haklarının uygulanmasını öngörmekte ve hükümet, mülkiyet haklarını güvence altına almak için reform çabalarına girişmiştir. Sermaye maliyeti yüksek ve ipotekler pahalıdır, bu da yatırımı engellemektedir. Mülkiyetteki güvence altına alınmış haklar, Tapu Sicil Müdürlüğü tarafından uygulanmaktadır.

Arazi mülkiyeti karmaşık ve hassas bir konudur. Ülke genelinde, kollektif mülkiyete dayalı geleneksel arazi haklarının çeşitli biçimleri ve çoğu bölgede resmi özel arazi mülkiyetinin olmaması nedeniyle arazi mülkiyeti anlaşmazlıkları mevcuttur. Arazi satın almak isteyen şirketler, tapu almadan ve inşaat izni almadan önce arazinin ölçümünü yaptırmalıdır.

İnşaat Bakanlığı, bireylerin arazi tapusu almalarına ve anlaşmazlıkları çözmelerine yardımcı olmak için bir departman kurmuştur. Ancak kırsal alanlarda serbest mülkiyet arazisi müzakeresi zor olmaya devam etmekte ve yabancı yatırımı engelleyebilmektedir. Tarım işletmeleri ve ormancılık şirketleri de dahil olmak üzere çoğu işletme, karmaşık arazi satın alma sürecini **uzun vadeli kiralamar** yaparak çözmektedir.

Kentsel alanlarda arazi spekülasyonunu kontrol etmek için tasarlanmış düzenlemeler vardır, ancak bunlar yabancıların arazi sahibi olmasını engellememektedir.

Bir bireye veya tüzel kişiye arazi mülkiyeti veren iki belge vardır. Bunlara ACD (Arreté de Construction Definitif) ve Tapu Senedi (Titre Foncier) denir ve genellikle kırsal arazi mülkiyeti için sağlanır. İlki İnşaat Bakanı tarafından, ikincisi ise Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı tarafından verilir.

Arazi kiralamak isteyen yabancı ve/veya yerleşik olmayan yatırımcılar, arazide faaliyet yürütmek için bir izin almanın yanı sıra, arazinin işgalini tanıyan bir valilik veya alt valilik kararı da almalıdır.

Hükümet, kırsal arazi sahiplerinin arazilerini kaydettirmelerini zorunlu kılmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Kayıt dışı arazilerin devlet mülkiyetine devredilmesi için 2023 yılında belirlenen son tarih geçmiştir ancak kırsal kesimdeki mülk sahiplerine karşı henüz herhangi bir işlem yapılmamıştır. Bununla birlikte, arazi kaydı zahmetli bir süreçtir ve birçok mülk sahibi bu karmaşık süreci yürütmekte zorlanmaktadır.

Fikri mülkiyet

2022 Bütçe Kanunu'nun (2021-899 sayılı) 7. maddesi, Fildişi Sahili'nde fiziksel varlığı olmayan dijital platformların çevrimiçi satışlarından ve komisyonlarından elde edilen gelirlere katma değer vergisi (KDV) getirilmesini öngörmüştür.

2023 yılında Bakanlar Kurulu, Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU) üye devletleri içinde özel kopyalama vergisine ilişkin hükümleri uyumlu hale getiren bir direktif

kabul etmiştir. Bu direktifin temel amacı telif hakkı ve ilgili hak sahiplerinin gelirlerini iyileştirmeye katkıda bulunmaktır.

Fildişi Sahili Medeni Kanunu, fikri mülkiyet haklarını korumaya yönelik önlemler içermektedir, ancak hükümetin bunları uygulama kapasitesi sınırlıdır. Hükümetin Fikri Mülkiyet Ofisi (OIPi – Office Ivoirien de la Propriété Intellectuelle), patentlerin, ticari markaların, endüstriyel tasarımların ve ticari isimlerin korunmasını sağlamakla görevlidir. Patentler 10 yıl geçerlidir ve her biri beş yıl olmak üzere iki uzatma imkanı vardır. Ticari markalar 10 yıl geçerlidir ve süresiz olarak yenilenebilir. Telif hakları 50 yıl geçerlidir. Fildişi Sahili Telif Hakları Ofisi (BURIDA – Bureau Ivoirien du Droit d’Auteur), sahteciliği önlemek ve müzik ve bilgisayar programlarındaki ses, video, edebi ve sanatsal mülkiyet haklarını korumak için bir etiketleme sistemine sahiptir. Fildişi Sahili'nde fikri mülkiyet hakları ve sahtecilikle mücadelede sorumlu bir ofis, 2021’de açılmıştır. Bu ofis, sahtecilik uygulamaları ve bunlarla mücadele etmenin en iyi yöntemleri konusunda büyük ve küçük işletmeleri bir araya getirmektedir. Fildişi Sahili fikri mülkiyet hakları yasası, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) tarafından belirlenen standartlara uygun olsa da, ülkenin geçirgen sınırlarında yeterli gümrük denetimi bulunmamakta ve bu da yasanın etkisini sınırlamaktadır. Ulusal Sahtecilikle Mücadele Komitesi (CNLC – Comité national de la Lutte Contre la contrefaçon), sahte ve korsan mallara karşı ulusal çabaları koordine etmektedir. Yasa gereği, hükümet hem ihraç edilen hem de ithal edilen mallardaki fikri mülkiyeti korumak zorundadır. Gümrük, fikri mülkiyet yasalarını ihlal eden ithal ürünlere, (diğer ekipmanlarla birlikte kurulmuş olsalar bile) el koyma yetkisine sahiptir; bu ekipmanlar arasında fikri mülkiyet yasalarını ihlal ederek alıkonulan, pazarlanan veya tedarik edilen ekipmanlar da bulunmaktadır.

Genellikle sahte tüketim mallarına (giderek artan bir şekilde ilaçlara) yapılan bu el koymalar, bazı web sitelerinde ve medya kuruluşlarında duyurulmaktadır, ancak el koymalara ilişkin istatistikler mevcut değildir.

Finansal Sektör

Sermaye Piyasaları ve Portföy Yatırımı

Devlet politikaları genellikle yabancı portföy yatırımlarını teşvik etmektedir. Yabancı şirketler, Abidjan merkezli ve sekiz WAEMU ülkesini kapsayan Bölgesel Menkul Kıymetler Borsası'nda (BRVM – Bourse Régionale des Valeurs Mobilières) yatırım yapmakta ve listelenmekte serbesttir. 2022 yılında, Bölgesel Tasarruf ve Yatırım Konseyi (CREPMF – Conseil Régional de l’Épargne Publique et des Marchés Financiers) adını değiştirerek Finansal Piyasalar Otoritesi (AMF – Autorité des Marchés Financiers) olmuştur. AMF, WAEMU finansal piyasasında yeşil tahviller, sosyal tahviller ve sürdürülebilir tahvillerin ihraç edilmesi için yeni bir taksonomi yayınlamıştır. Bu yeşil, sosyal ve sürdürülebilir projeler için yeni sınıflandırma, sekiz WAEMU ülkesindeki ulusal olarak belirlenmiş katkılar (NDC'ler) doğrultusunda, iklim değişikliği ulusal ve uluslararası fonları için uygun sektörlerde geliştirilmiştir. Üç kategori bulunmaktadır: yeşil kategoriler, sosyal kategoriler ve mavi kategoriler. Nisan 2025 itibarıyla, Bourse Régionale des Valeurs Mobilières (BRVM), sekiz üye ülkesinde 47 şirketi listelemektedir. Bunlar arasında, **borsada yaklaşık 30 Fildişi Sahili** firmasının temsil edildiği en yüksek sayıda listelenen şirkete sahip ülke Fildişi Sahili'dir. Piyasa yavaş yavaş dijitalleşmektedir ve çevrimiçi işlem platformları mevcuttur. Lisanslı borsacıları olan şirketler, yatırımcıların işlemlerinin çoğunu otomatik bir sistem aracılığıyla gerçekleştirmektedir. (Geçtiğimiz yıl CGECI’de Fildişi Sahili’ndeki borsa brokerları, bankalar, sigortacılar oluşan bir forum düzenlenmiş ve

Müşavirliğimiz de katılmıştı) BRVM, 2017'de yüksek büyüme potansiyeline sahip KOBİ'lere yönelik üçüncü pazar segmentini piyasaya sürdükten kısa bir süre sonra, KOBİ'leri borsa finansmanına hazırlamak amacıyla Elite BRVM Lounge programını yürütmeye başlamıştır.

Para ve Bankacılık Sistemi

2025 itibarıyla, BCEAO tarafından yayınlanan resmi listeye göre Fildişi Sahili'nde 28 lisanslı ticari banka bulunmaktadır. Bankalar, özellikle Abidjan dışındaki ikincil şehirlerde ulusal ağlarını genişletmektedir; kırsal alanlardaki yerel yatırımlar da artmıştır. Toplam banka şubesi sayısı 2010'daki 324'ten 2019'da 725'e çıkarak iki katından fazla artmıştır. Dünya Bankası'nın Küresel Findex Veritabanına göre, 2021 itibarıyla Fildişi Sahili'ndeki yetişkinlerin yaklaşık yüzde 51'inin bir finans kurumu veya mobil para sağlayıcısında hesabı bulunmaktadır. Bu, hem geleneksel banka hesaplarındaki hem de mobil para hizmetlerindeki büyüme sayesinde 2017'deki yüzde 41'den önemli bir artışı işaret etmektedir. Alternatif finansal hizmetler arasında fatura ödemeleri ve transferler için mobil para ve mikrofinans yer almaktadır. Birçok Fildişi Sahili vatandaşı geleneksel bankacılığa kıyasla mobil parayı tercih etmektedir ancak mobil para henüz bankaların sunduğu finansal hizmetlerin aynısı sunmamaktadır. Fildişi Sahili'nde Wave, Orange, MTN'nin mobil ödeme sistemleri yoğunlukla kullanılmaktadır.

Fildişi Sahili bankalarının çoğu, BCEAO'nun asgari sermaye gereksinimlerine uymaktadır. Yabancı bankalar 1960'lardan beri Fildişi Sahili'nde faaliyet göstermektedir. Bunlar, WAEMU Bankacılık Komisyonu'nun düzenlemelerine tabidir. Sermaye transferleri veya geri gönderilen fonlar bazı durumlarda önceden izin gerektirebilir.

Döviz

WAEMU üyesi olarak Fildişi Sahili, Batı Afrika CFA Frangı'nı (XOF) kullanmaktadır. Fransız Hazinesi, WAEMU üye devletlerinin döviz rezervlerini elinde bulundurmakta ve euro başına 655 CFA'lık sabit döviz kurunu desteklemektedir. (Eco adı verilecek yeni bir ortak bölgesel para birimi oluşturmak için görüşmelerin yapıldığı bilinmektedir.)

Sermaye ve kazanılan gelirin transferi veya geri gönderilmesi veya konvertible yabancı para birimiyle finanse edilen yatırımlar konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur. Bir yatırım kurulduktan ve belgelendikten sonra, hükümet düzenli olarak temettü havalelerini ve/veya sermaye geri gönderilmesini onaylamaktadır.

Dönüştürülebilir para birimiyle finanse edilen yatırımlarla ilişkili fonlar, herhangi bir dünya para birimine serbestçe dönüştürülebilir.

Devlet şirketleri

Devlete ait veya devlet kontrolündeki şirketler ulusal yasalara ve vergi mevzuatına tabidir. 2025 yılının başı itibarıyla, Fildişi Sahili'nde devlete ait, kısmen sahip olunan veya devlet kontrolünde olan 87 şirket bulunmaktadır. Fildişi Sahili hükümeti, rafineri SIR (%49), toplu taşıma şirketi (%60), ulusal televizyon kanalı RTI (%98), ulusal piyango (%80), ulusal havayolu şirketi Air Côte d'Ivoire (%58) ve arazi yönetim ajansı Agence de Gestion Foncière veya AGEF (%35) dahil olmak üzere birçok firmada önemli paylara sahiptir. 87 kamu iktisadi teşebbüsünden 28'i tamamen devlete aittir. Her kamu iktisadi teşebbüsünün bağımsız bir yönetim kurulu vardır. Hükümet, bazı kamu iktisadi teşebbüsleri için özelleştirme sürecini başlatmıştır. Bankacılık, tarım, madencilik ve telekomünikasyon sektörlerinde aktif kamu iktisadi teşebbüsleri bulunmaktadır. Özel şirketlerle aynı vergi yükümlülüklerine ve

politikalarına tabidirler. Fildişi Sahili OECD üyesi olmadığı için, kamu iktisadi teşebbüsleri kurumsal yönetimi için OECD yönergelerine uymamaktadır.

Özelleştirme Programı

Hükümet, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesini sürdürmekte ve yabancı yatırımcıların katılımını teşvik etmektedir. Çoğu özelleştirmede, devlet yeni şirkette bir hisseye sahip olmaktadır. Hükümet, sigorta şirketi La Loyale Vies de dahil olmak üzere iki şirketteki hisselerini devretmiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesine katılım sözleşmeleri, yabancı yatırımcıların teklif vermeye teşvik edildiği Fransızca bir kamu ihale süreciyle ihale edilmektedir; Başbakan raporu veren Özelleştirme Komitesi, web sitesinde Fildişi Sahili'ndeki özelleştirme projelerinin bir listesini sunmaktadır. Güncel bilgiler özelleştirme idaresinden alınabilir. <https://privatisation.gouv.ci/prive.php?t=1>

Yolsuzluk ve Rüşvet

Transparency International'a göre, Fildişi Sahili yolsuzlukla mücadelede önemli ilerleme kaydetti. Ülke, 2024 Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde (CPI) 180 ülke arasında 69. sırada yer alarak, yükseliş trendinin devamını ve bu alandaki en iyi sıralamasını elde etmiş görünmektedir.

Bununla birlikte, birçok şirket yolsuzluğu yatırımın önündeki en önemli engel olarak göstermektedir. Birçok biçimdeki yolsuzluk, kamu ve özel sektör uygulamalarına derinden işlemiş durumda ve Fildişi Sahili'nde yatırım ve ekonomik büyüme için ciddi bir engel olmaya devam etmektedir. Yargı süreçleri, sözleşme ihaleleri, gümrük ve vergi konularında en önemli olumsuz etkiye sahiptir. Şeffaflık eksikliği ve hükümetin kendi ihale prosedürlerini takip etmemesi, işletmelerin rüşvetin söz konusu olduğu sonucuna varmasına yol açmaktadır. ***Limanlarda malların gümrükten geçirilmesi genellikle önemli miktarda "komisyon" gerektirmektedir. Bu tarz durumlar konteynerlerin limanda beklemesine neden olabilmektedir. Buna benzer durumlar Müşavirliğimize bildirilmiştir.*** Şirketler gerekli evrakları sunmalarına rağmen, Abidjan Limanı aylarca beklemeye ve önemli miktarda gecikme ücreti ödemeye maruz kalmaktadır.

2013 yılında devlet, yolsuzluğu önleme ve mücadele ile ilgili 2013-660 sayılı Yürütme Kararnamesini yayınlamıştır. Yüksek İyi Yönetim Otoritesi (Haute Autorité pour la bonne gouvernance), hükümetin yolsuzlukla mücadele otoritesi olarak görev yapmaktadır. Görevi, yolsuzluk konusunda farkındalık yaratmak, kamu ve özel sektördeki yolsuzlukları soruşturmak ve belirli kamu görevlilerinden (örneğin cumhurbaşkanı, bakanlar ve belediye başkanları) göreve giriş ve çıkışlarında zorunlu mal beyanlarını toplamaktır. Ancak Yüksek İyi Yönetim Otoritesi'nin dava açma yetkisi yoktur; davaları Başsavcıya sevk etmek zorundadır ve Başsavcı bu davaları ele alıp almayacağına karar verir. Ülkenin mali istihbarat ofisi CENTIF, hükümet yetkililerinin işlemleri de dahil olmak üzere şüpheli mali işlemleri soruşturmak için geniş yetkiye sahiptir.

Fildişi Sahili, BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'ni onaylamıştır, ancak OECD Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi'ne (OECD üyesi olmayan ülkelere de açık) taraf değildir. 2016 yılında Fildişi Sahili, yolsuzlukla mücadele için bir eylem planı geliştirmeyi zorunlu kılan Yasadışı Finans Ortaklığı'na katılmıştır.

Fildişi Sahili Ceza Kanunu'na göre, yerel bir şirketin yabancı bir yetkiliye rüşvet vermesi suç teşkil etmektedir. Bazı özel şirketler, devlet yetkililerine rüşvet verilmesini önlemek için uyumluluk programları veya önlemler almaktadır. Yolsuzlukla mücadele yasaları, kamu

görevlilerinin aile üyelerini ve siyasi partileri de kapsamaktadır. Ülkenin 259 sayılı Kamu İhale Kanunu ve ilgili WAEMU direktifleri, sözleşme veya kamu ihalelerinde çıkar çatışmalarını kapsamaktadır. Devlet, kurumların yolsuzluğu ihbar edebilecekleri SPACIA adlı bir platform kurmuştur.

Güvenlik

Fildişi Sahili, 2025'te cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış olup sayın Ouattara görevine devam etmektedir. Ülkenin genel olarak güvenlik problemi bulunmadığı, (Müşavirliğimize bildirilen kısmi bazı olumsuz durumlar olsa da) bunun genel durumu temsil etmediği değerlendirilmektedir. Genel olarak, Fildişi Sahili istikrarlı bir yatırım ortamı yaratmak için güvenliğini iyileştirme konusunda önemli adımlar atmıştır.

Kakao Üretimi

Üretim kontrolünü iyileştirmek amacıyla, hükümet 2023 yılında kakao üreticilerini daha iyi izlenebilirlik için kaydetmeye başlamış ve 2025 yılına kadar Fildişi Sahili kakao çekirdeklerinin %80'inden fazlasının sürdürülebilir sertifikasyonunu hedeflemiştir.

Fildişi Sahili'ndeki kahve ve kakao sektörünün düzenleyici otoritesi olan Kahve ve Kakao Konseyi (CCC – Conseil du Café-Cacao), “Sürdürülebilir Kakao için Afrika Bölgesel Standardını (ARS-1000)” kabul etmiştir ve tam olarak uygulanması için 24 aylık bir zaman çizelgesi belirlemiştir. Konsey, tüm kakao çiftçilerine üretici kartları dağıtmıştır. Bu kartlar, çiftçileri tanımlamakta, işlemler için banka kartı görevi görmektedir, üretim alanının konumu hakkında bilgi sağlamakta ve hükümetin çiftçilere daha verimli bir şekilde yardımcı olmasına yardımcı olmaktadır.

Kahve kakao konseyi temelde ürünün izlenebilirliğini sağlamaktadır. Çiftçiye korumak amacıyla her hasat dönemi başında (Ekim ve Nisan) taban fiyatları (farm-gate price) belirler ve denetler. Konseyin resmi portalı üzerinden bu fiyatlar duyurulur. Kakao ve kahvenin uluslararası piyasalarda satışını merkezi bir sistemle (açık artırma/forward satış) yönetir. Üretimde çocuk işçi çalıştırılmaması, ormansızlaşmanın önlenmesi ve kalite standartlarının yükseltilmesi gibi AB'nin yeni regülasyonlarına (EUDR) uyum süreçlerini yürütür. Tüm üreticileri, kooperatifleri ve ihracatçıları kayıt altına alır; ürünün izlenebilirliğini sağlar. Fildişi Sahili'nde kakao veya kahve ticareti/ihracatı yapmak isteyen şirketler her yıl Konsey'den "Agrément" adı verilen lisansı almak zorundadır. Lisans hakkı verilen şirketler her yıl yeniden belirlenmekte ve kamuoyuna duyurulmaktadır.

İşgücü

2023 yılı itibarıyla, Dünya Bankası'nın Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tahminlerine göre, Fildişi Sahili'nin resmi ekonomideki işsizlik oranı %2,3 olarak tahmin edilmektedir. Resmi istatistikler, ülke genelindeki büyük kayıt dışı ekonomiyi tam olarak hesaba katmadığı değerlendirilmektedir. Hükümetin çabalarına rağmen, çocuk işçiliğinin kırsal ve kentsel alanlarda, özellikle kakao ve kahve plantasyonlarında, ayrıca geleneksel altın madenciliği alanlarında ve ev işlerinde yaygın olduğu belirtilmektedir.

Hükümet, çocuk işçiliğiyle mücadele çabasındadır. İş denetimlerinin artırıldığı ifade edilmektedir. Bu denetimler tarım, inşaat ve kamu işleri de dahil olmak üzere; genellikle gayri resmi çalışma düzenlemeleri kullanan yüksek riskli sektörleri hedef almıştır. İş kanunları, özel işletmelerde Fildişi Sahili vatandaşlarının istihdamını desteklemektedir. ***Boş pozisyonlar iki ay boyunca ilan edilmelidir. İki ay sonra nitelikli bir Fildişi Sahili vatandaşı bulunamazsa,***

işveren, önümüzdeki iki yıl içinde pozisyonu doldurmak için bir Fildişi Sahili vatandaşı işe almayı planlaması koşuluyla, yabancı birini işe alabilir. İşverenler bazen bu yasağı göz ardı etmektedir. ECOWAS ülkelerinin vatandaşları, ilgili büyükelçilikleri tarafından verilen konsolosluk kartlarını kullanmaları koşuluyla, Fildişi Sahili'nde çalışmakta serbesttirler. İşverenlerin, dalgalanan piyasa koşullarına yanıt olarak istihdamı ayarlamaları konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur. Hırsızlık veya açık görev ihmali dışındaki nedenlerle işten çıkarılan çalışanların işten çıkarılma tazminatına hakkı vardır. Ekonomik nedenlerle işten çıkarılan çalışanlar için işsizlik sigortası ve diğer sosyal güvenlik programları mevcuttur.

Kayıt dışı gayri resmi çalışan işçilerin yaklaşık %60 ila %80'i için işsizlik sigortası mevcut değildir. Bununla birlikte, hükümetin gayri resmi ekonomi çalışanları için oluşturduğu aylık ödenekler ve evrensel sağlık hizmeti ücretlerinden muafiyet gibi diğer sosyal güvenlik ağı programları da vardır. İş kanunları, yatırım çekmek veya yatırımı korumak için göz ardı edilmez. Birçok büyük işletmede ve kamu hizmeti sektöründe toplu iş sözleşmeleri yürürlüktedir.

Ocak 2023'te asgari ücret 75.000 CFA'ya (yaklaşık 110 Euro) yükseltilmiştir ve bu, bölgedeki en yüksek seviyedir. 2023 yılında hükümet, çiftçilerin gelirini artırmak ve çocuk işçiliğiyle mücadele etmek için Sürdürülebilir Kakao Ulusal Stratejisi aracılığıyla 1,8 milyar FCFA tahsis etmiştir.

Bilişim teknolojisi, mühendislik, finans, yönetim, sağlık ve bilim dahil olmak üzere teknik, mesleki ve yüksek öğrenim gerektiren alanlarda nitelikli işgücünde bazı eksiklikler bulunmaktadır. Özellikle vasıflı eleman eksikliği yatırımcı firmaların en büyük sorunlarından biri olarak görünmektedir.

Yatırım Alanları

Batı Afrika Ülkelerinin bir çoğunda olduğu gibi Fildişi Sahili'nde de farklı sektörlerde yatırım yapılabilir. Ancak temel problem finansmanın sağlanmasına ilişkindir. Genellikle Dünya Bankası, Afrika Kalkınma Bankası gibi uluslararası kurumlardan sağlanan fonlar ile yatırım imkanları artırılabilir. Sektörel olarak hemen her sektörde yatırım yapılabilir bununla birlikte tarım, madencilik, tarım ürünlerinin transformasyonu, yenilenebilir enerji, gıda, inşaat sektörüne yönelik işler, mesleki ve teknik eğitim başlıcalarıdır.

Diğer taraftan CEPICI (<https://cepici.ci/ou-investir/4>) nin ve CNP PPP'nin (<https://www.ppp.gouv.ci/portefeuille-projet>) websitelerinde güncellenen yatırım fırsatları bulunmakta olup Türk firmaları tarafından incelenebilir. Avrupa Birliği'nin global gateway projelerine de bakılabilir.

Bazı ihale ilanları için <https://ageroutemarche.net/#/> adresinden bilgi alınabilir.

Avrupa Birliği'nin (AB) Global Gateway (Küresel Geçit) stratejisi kapsamında Fildişi Sahili'nde yürüttüğü projeler; sürdürülebilir altyapı, enerji dönüşümü, ulaşım koridorları ve kakao üretimi gibi alanlara odaklanmaktadır. AB, bu projeleri bir "Team Europe" (Avrupa Ekibi) yaklaşımıyla finanse etmektedir. AB'nin Çin'in "Kuşak ve Yol" projesine karşı başlattığı 400 milyar Euro'luk Global Gateway fonu, Afrika'daki altyapı projelerini desteklemektedir. Türk firmalarının AB şirketleriyle birlikte bu fonlardan yararlanması yararlanabilir. Bu projelerde Türk firmalarının inşaat konusundaki tecrübesinden azami fayda sağlanabilir.

Abidjan gibi hızla büyüyen şehirlerde toplu konut ve lojistik merkezleri ihtiyacı vardır. AB'nin mimari tasarım ve çevresel standartları ile Türk firmalarının hızlı inşaat metodolojisi (EPC modelleri) büyük projelerde konsorsiyum oluşturabilir. Türk firmaları bu projelerde alt yüklenici de olabilir.

Fildişi Sahili, Batı Afrika'daki ticareti ve mobilitayı artırmayı hedefleyen iki ana koridorun merkezinde yer almaktadır:

Abidjan-Lagos Koridoru: Fildişi Sahili, Gana, Togo, Benin ve Nijerya'yı birbirine bağlayan bu hat üzerinde yol bakımı, yeşil ulaşım ve limanların dijitalleştirilmesi çalışmaları yürütülmektedir.

Abidjan-Ouagadougou Koridoru: Fildişi Sahili ile Burkina Faso arasındaki bağlantıyı güçlendirmektedir.

Yenilenebilir Enerji ve Düşük Karbon:

Boundiali Güneş Enerjisi Santrali: Fildişi Sahili'nin şebekeye bağlı ilk ve en büyük kamu güneş enerjisi santralidir (37,5 MWp).

WASUNA Projesi: Taabo hidroelektrik barajının rehabilitasyonunu, yüzer güneş panellerini ve batarya depolama sistemlerini içeren inovatif bir enerji projesidir.

Elektrik İletim Hatları: AB, ülkedeki elektrik iletim hatlarının modernizasyonu için yaklaşık 359,4 milyon Avro tutarında bir taahhütte bulunmuştur (Dorsale iletim hattı gibi)

Sürdürülebilir Tarım ve Kakao: AB, Fildişi Sahili'nin en önemli ihracat kalemi olan kakaonun ormansızlaşmaya yol açmadan üretilmesini desteklemek ve genç istihdamını artırmak için yerel bankalarla (BNI gibi) iş birliği yapmaktadır.

Bu ve buna benzer projeler için maalesef tek bir web adresinden bilgi almak mümkün değildir.

https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/global-gateway-business-opportunities_en

https://www.eeas.europa.eu/delegations/c%C3%B4te-divoire_en

https://international-partnerships.ec.europa.eu/document/download/b1d4e553-1e77-4c21-93e2-3f4e6d48fedf_en?filename=EU-Cote-d-ivoire-partnership-infographic-v02.pdf

https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/africa-europe-green-energy_en

<https://www.afdb.org/en/mission-300-africa-energy-summit/accelerating-africas-energy-transition/cote-divoire-energy-fact-sheet>

https://www.eeas.europa.eu/delegations/c%C3%B4te-divoire/global-gateway-programme-wasuna-water-sun-alliance-c%C3%B4te-divoire_en?s=196